

Kriminalna prevencija in osnovnošolski otroci

Decembra 1963 je inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani končal raziskavo o kriminalni prevenciji in osnovnošolskih otrocih. Iz te raziskave objavljamo povzetek.

Vodja raziskave: dr. Bronislav Skaberne, višji znanstveni sodelavec inštituta za kriminologijo.

Sodelavci: prof. dr. Marjan Blejec, profesor ekonomske fakultete v Ljubljani, Vinko Skalar, klinični psiholog psihološko-medicinskega centra republiškega sekretariata za notranje zadeve SRS v Ljubljani, dr. Katja Vodopivec, višji znanstveni sodelavec inštituta za kriminologijo.

Viri financiranja: sklad Borisa Kidriča v Ljubljani, republiški sekretariat za socialno varstvo SRS v Ljubljani in republiški sekretariat za šolstvo SRS v Ljubljani.

Namen raziskave

Z raziskavo o kriminalni prevenciji in osnovnošolskih otrocih je inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani skušal oceniti, kako zgodaj in na kakšen način je mogoče pri šolskih otrocih opaziti socialno problematičnost, ki bi pozneje lahko pripeljala v delinkventno ponašanje. Raziskava naj bi hkrati dala smernice za pravočasno preventivno delo s takšnimi otroki.

Raziskovalne metode

V juniju 1955 je inštitut za kriminologijo v Ljubljani izvedel med vsemi otroki drugega razreda ljubljanskih osnovnih šol sociometrično anketo »Kaj praviš, kdo je?« Za sociometrično anketo smo po opravljenih poizkusih prikrojili obrazec, ki ga je v enake namene uporabila mladinska komisija v državi New York¹. Anketo smo skrajšali od 32 na 17 vprašanj. Ob odločitvi za anketo med otroki drugega razreda osnovnih šol v starosti približno osmih let smo domnevali, da so ti

¹ Reducing Juvenile Delinquency, New York State Youth Commission, Albany 1952.

otroci dovolj pismeni in sposobni za medsebojno opažanje ter da morejo skromno formulirati svoja opažanja. Razen tega so učitelji izpolnili za vsakega otroka v svojem razredu posebno vprašalno polo o vedenjskih problemih in navedli šolske uspehe učencev za nekatere izbrane predmete in celotni šolski uspeh. Šole so pošiljale inštitutu šolske uspehe vsako leto do konca učenčevega obveznega šolanja (šolsko leto 1960/61), to je skozi sedem let. Tako smo zajeli in spremljali 2610 učencev osnovnih šol.

Razen vprašalne pole za učitelje, ankete »Kaj praviš, kdo je?« in ocen anketiranih učencev so bili četrti vir informacij podatki o problematičnosti otrok, ki jih je novembra 1956 zbral inštitut po oddelkih za socialno varstvo vseh ljubljanskih občin.

Septembra 1958 je inštitut dodatno anketiral s slušatelji višje šole za socialne delavce (po enem letu študija na šoli) izmed opazovanih otrok posebej izbrane in njihove družine na podlagi treh obrazcev (eden za razgovor z otrokom, drugi za razgovor s starši, v tretjem pa so po opravljenem obisku anketniki ocenili notranjščino stanovanja, družinsko vzdušje in odnose v družini).

Leta 1963 je pri tajništvu za notranje zadeve okrajne skupščine v Ljubljani inštitut ugotavljal, kateri izmed anketiranih otrok so v evidenci tega organa, ker so od leta 1955 do konca leta 1962 storili kakršnokoli kaznivo dejanje.

Zbrane podatke smo vpisovali v posebno kartoteko za vsakega opazovanega otroka skozi sedem let.

Obdelava gradiva

Uporabi vprašalne pole za učitelje smo se morali v celoti odreči, ker smo pri obdelavi te vprašalne pole ugotovili, da so učitelji v šolah mestnega središča težili k ocenjevanju otrok v povprečnih merilih, medtem ko so težili učitelji obrobni šol bolj k obema skrajnostima. To pomeni, da so učitelji obrobni šol pri nekaterih otrocih slabo opazali motnje

vedenja, pri drugih, bolj problematičnih pa so navajali veliko število motenj. Kljub temu pa smo uporabili podatek o problematičnosti družine, kot so ga navajali učitelji, če je nastopal v kombinaciji z drugimi ugotovljenimi oznakami.

Odgovore na vprašanja ankete »Kaj praviš, kdo je?« smo združili v naslednje skupine osebnostnih potez:

- agresivnost (8 vprašanj),
- zadržanost (5 vprašanj),
- lažnivost (1 vprašanje),
- priljubljenost (2 vprašanja).

Pri posameznem vprašanju smo upoštevali kot značilno lastnost za otroka tisto, ki so jo navedli vsaj trije sošolci v razredu. Velika večina razredov je imela tedaj nekaj nad 30 učencev. Domnevali smo, da je neka lastnost pri otroku močnejše izražena, če jo je opazilo več kot 10% otrok.

Kot problematične smo izločili vse učence, ki so kazali določene vedenjske motnje po anketi »Kaj praviš, kdo je?«, nadalje po negativnih šolskih uspehih v tem smislu, da so morali ponavljati 2., 3. ali 4. razred osnovne šole (gre za zgodnje ugotavljanje problematičnosti), po izpiskih problematičnih družin oziroma otrok iz občin in po navedbah učiteljev.

Tako je celotna skupina opazovanih otrok razpadla na dve skupini, v tako imenovane problematične in neproblematične. Izmed 2615 otrok, ki smo jih zajeli z opazovanjem, smo ocenili za problematične 945 otrok.

Leta 1963 smo preverjali pri tajništvu za notranje zadeve v Ljubljani, kateri izmed opazovanih otrok so storili v tem razdobju kazniva dejanja.

Kazniva dejanja

Od vseh z anketo leta 1955 zajetih drugošolcev (2615 otrok) je bilo zaradi storjenih kaznivih dejanj v evidenci tajništva za notranje zadeve okraja Ljubljana do konca leta 1962 skupaj 137 otrok.

V evidenčnih knjigah tajništva za notranje zadeve se nekateri anketiranci pojavljajo le v enem letu, drugi pa v več letih. Po posameznih letih je videti takole:

	V enem letu	V več letih
1955	1	—
1956	11	2
1957	8	3
1958	8	7
1959	13	4
1960	25	9
1961	17	8
1962	21	—
Skupaj	104	33

V enem letu se pojavljajo kot storilci kaznivih dejanj 104 anketiranci, v več letih pa 33. Čeprav smo našli 104 anketirance v evidenci le enkrat v določenem letu, pa s tem še ni rečeno, da so v evidenci le zaradi enega kaznivega dejanja. Našli smo primere, da so organi tajništva za notranje zadeve odkrili več kaznivih dejanj, ki so bila storjena v enem letu. Vse te anketirance smo šteli le za enkratne storilce, ker so se vsa dejanja, četudi jih je bilo več, obravnavala skupaj, ko se je odkrilo eno dejanje.

Anketirance, ki se pojavljajo v več letih, smo šteli za povratnike, in sicer v tem smislu, da so se po navedenem postopku ponovno vračali na pot kriminala.

Vseh 137 anketirancev je po evidenci tajništva za notranje zadeve storilo skupaj 304 različnih kaznivih dejanj, in sicer:

— lahkih telesnih poškodb po čl. 142 KZ	7
— poskus posilstva po čl. 197 KZ	1
— nezakonit lov po čl. 247 KZ	1
— nezakonit ribolov po čl. 248 KZ	1
— tatvine po čl. 249 KZ	56
— velike tatvine po čl. 250 KZ	53
— neupravičena uporaba motornih vozil po čl. 254 a KZ	89
— poškodovanje tuje stvari po čl. 257 KZ	8
— majhne tatvine po čl. 259 KZ	83
— ogrožanje javnega prometa po čl. 271 KZ	1
— ponarejanje listi po čl. 306 KZ	4

Pri tem prikazu smo upoštevali dejanje, ne glede na to, koliko storilcev iz vrst anketirancev je bilo udeleženih pri posameznem dejanju. Če pa upoštevamo, da je bilo pri nekaterih kaznivih dejanjih udeleženih več anketirancev, potem so 104 anketiranci, ki so bili v evidenci tajništva za notranje zadeve le v enem letu, storili 137 dejanj, medtem ko je 33 anketirancev, ki so bili v evidenci več let, storilo 250 kaznivih dejanj.

Rezultati

Od 2615 otrok, ki smo jih zajeli z opazovanjem, smo ocenili za problematične 945 otrok.

Pri tajništvu za notranje zadeve v Ljubljani smo ugotovili, da je naslednje število problematičnih in neproblematičnih otrok storilo kazniva dejanja:

Problematičnost	Izvrševanje kaznivih dejanj		
	da	ne	skupaj
da	89	856	945
ne	48	1622	1670
skupaj	137	2478	2615

$h_i^2 = 50,56$, značilen na nivoju 0,001

Z našim opazovanjem smo torej zajeli 65 % vseh otrok, ki so v dobi osnovnega šolanja postali delinkventni in so v šolskem letu 1954/55 obiskovali 2. razred osnovne šole v Ljubljani.

Po prej navedenem kriteriju o povratku moremo storilce kaznivih dejanj razporediti takole:

Problematičnost ugotovljena	Storilci kaznivih dejanj		
	obravnavani enkrat	obravnavani večkrat	skupaj
da	64	25	89
ne	40	8	48
skupaj	104	33	137

Če primerjamo tako imenovane problematične in neproblematične (tj. tiste, pri katerih je oziroma ni bila problematičnost vnaprej ugotovljena) storilce, ne moremo ugotoviti, da obstajajo med njihovimi dejanji bistvene razlike. Med problematičnimi storilci kaznivih dejanj smo ugotovili le nekaj več tatvin denarja in vlomnih tatvin, videti pa je tudi, da so bili v večini primerov formiranja skupin pobudniki za izvrševanje kaznivih dejanj. Žal zadnje domneve zaradi premajhnega števila udeležencev v skupinah nismo mogli statistično potrditi.

Kljub temu, da nam navedena razdelitev omogoča izločitev pretežnega števila delinkventnih otrok, je vendarle število 945 problematičnih otrok daleč previsoko za to, da bi se mogli zavzemati za pravočasno preventivno delo z vsemi temi otroki. Tudi ne bi bilo primerno intenzivneje preventivno delovati s tako velikim številom otrok, zato da bi skušali preprečevati delinkventno ponašanje le pri vsakem enajstem izmed njih. Zato sledi vprašanje, kateri izmed razpoložljivih podatkov nam je dal največ informacij o delinkventnih otrocih.

Upoštevajoč vse štiri vire podatkov (anketa, občina, šolski uspehi in podatki učiteljev o problematičnosti), smo ugotovili, da je bilo od 89 delinkventnih otrok zajetih:

z anketo	48
z učiteljevimi podatki	45
s podatki o negativnem šolskem uspehu	40
s podatki iz občin	9

Iz tega sledi, da je bilo s podatki, dobljenimi pri občinskih socialno varstvenih orga-

nih, zajetih najmanj delinkventnih otrok, vsekakor pa nobeden, ki bi bil kot problematičen določen samo po tem viru podatkov in ne bi bil kot tak ugotovljen s podatki, ki smo jih zbrali v šolah. Zato smo bili upravičeni ta vir o problematičnosti otrok zanemariti. Med vsemi 945 otroki, ki smo jih ocenili za problematične, je bilo 38 otrok, ki so jih kot take navedle samo občine, torej brez kombinacij z drugimi podatki, ki smo jih tedaj registrirali. Če te otroke odštejemo od vseh problematičnih, se nam število problematičnih otrok zniža na 907, medtem ko ostane med njimi število delinkventnih otrok isto.

Ker smo želeli razne kombinacije motenj (agresivnost, zadržanost, lažnivost in neprikljubljenost pri sošolcih) izraziti s skupnim numeričnim znakom, smo vsako motnjo utežili s ponderom. Pondere smo izračunali po dveh variantah.

Po prvi varianti smo jih izračunali tako, da smo upoštevali kot ponder procentualni delež delinkventnih otrok od vseh otrok, ki so imeli določeno motnjo (pri tem smo ravnali podobno kot zakonca Glueck).²

Hipoteza je bila naslednja: ker izkazujejo nedelinkventni otroci neko število motenj, moramo vzeti za več ali manj normalen tisti seštevek ponderov, pri katerem je delež nedelinkventnih otrok večji od deleža delinkventnih. Ko pa se frekvenčni distribuciji delinkventnih in nedelinkventnih otrok sprevrže v škodo delinkventnih otrok, postavimo limit na tisto število motenj, od katerega dalje kažejo delinkventni otroci večje število motenj kot nedelinkventni. Po tem izračunu bi prišlo v poštev za intenzivnejše preventivno delo:

21,5 % od problematičnih otrok, ki niso storili kaznivih dejanj	= 172 otrok
+ delinkventni otroci nad kritično mejo	= 52 otrok
ali skupaj	224 otrok

Med njimi je 23 % delinkventnih, kar pomeni, da bi imel približno vsak četrti otrok od tistih, s katerimi bi intenzivneje preventivno delovali, močne pogoje za to, da zapade v izvrševanje kaznivih dejanj. Tudi ostali, tako izločeni problematični otroci so močno moteni, čeprav niso storili kaznivih dejanj. Vrste njihovih problematičnosti po sedmih letih opazovanja žal nismo mogli ugotoviti. Ker zajemajo naši podatki 81 razredov šolskih otrok, bi povprečno odpadli na en razred po

² S. E. Glueck, *Unraveling Juvenile Delinquency*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1951, str. 260.

trije otroci, ali v sedmih letih, če bi postopek ponovili vsako leto v drugem razredu osnovnih šol, po 21 otrok. V vseh šolah, ki bi imele več kot dve paralelki drugih razredov, bi se izplačalo organizirati posebno službeno mesto socialnega delavca, ker bi imel opravka s približno 60 tako izbranimi otroki, poleg tega pa še s tistimi, ki s temi metodami niso zajeti. Tako bi s preventivnim delom zajeli poleg ostalih problematičnih otrok 34% vseh bodočih enkratnih storilcev kaznivih dejanj in 52% bodočih povratnikov, kajti:

	vseh delinkventnih otrok je bilo	z opazovanjem bi zajeli	
		število	%
Enkratnih storilcev k. d.	104	35	34
Dvakratnih in večkratnih	33	17	52
Skupaj	137	52	38

Po drugi varianti so bili ponderi izračunani z diskriminacijsko analizo. Z njo smo dobili spodaj navedene pondeze za posamezne motnje. Ponderi so navedeni po velikosti, razen tega pa so za primerjavo dodani še ponderi, ki smo jih dobili po prejšnji varianti iz odstotkov delinkventov v populaciji otrok z neko motnjo (OD).

Motnja	Ponder	
	DA	OD
Zadržanost	— 16	5,3
Nepri ljubljenost	— 10	8,0
Problematičnost v družini	34	11,5
Agresivnost	42	18,0
Negativni šolski uspeh	44	11,9
Lažnivost	76	18,1
Skorni limit za večjo problematičnost je iznad	60	20

Vrstni red ponderov kaže, da je najbolj simptomatična za poznejšo delinkvenco lažnivost, da sta agresivnost in negativen šolski uspeh po važnosti precej enako pomembna, da pa niti zadržanost niti nepri ljubljenost nista motnji, ki bi vplivali na poznejši otrokov razvoj v smeri delinkvence, temveč v ponderacijskem sistemu diskriminacijske analize sintetični pokazatelj celo zmanjšujeta. Primerjava ponderov, ki smo jih dobili z diskriminacijsko analizo, s ponderi, ki smo jih dobili iz odstotka delinkventov, kaže, da je med obema sistemoma precej soglasja glede pomena posamezne motnje, da pa je teža posameznih motenj v obeh ponderacijskih sistemih le različna.

Proučili smo še, koliko se razlikujeta med seboj v smislu razdelitve v dve skupini — problematični, neproblematični — oba sistema ponderacije (OD in DA) in koliko se oba razlikujeta od maksimalne možne diskriminatornosti.

S koeficienti asociacije smo ugotovili, da je razlika med obema ponderacijskima siste-

moma z vidika razdelitve v dve skupini dala ne bistvene, tj. praktično enake rezultate, prav tako pa tudi razlika od maksimalno možne diskriminacije ni prevelika.

Ocena ankete »Kaj praviš, kdo je?«

Med instrumenti, ki smo jih uporabili za prognoziranje vedenjskih motenj pri otrocih, je vsekakor najbolj problematična anketa »Kaj praviš, kdo je?« Problematika, ki jo odpira, je najmanj dvojna. Prvo vprašanje je, v čem so vsebinski problemi otrok, ki so jih sošolci opazili drug pri drugem kot vedenjske motnje, drugo pomembno vprašanje pa je, ali ni nemara takšna anketa, kot smo jo v skrbni obliki uporabili pri nas in bi jo mogli zožiti še za nekaj vprašanj, vendarle toliko odiozna za otroke same, da bi je ne smeli uporabljati, čeprav nam je dala nekaj pozitivnih rezultatov v tem smislu, da je razmera zgodaj omogočila izločiti tiste otroke, ki bi jim bilo treba posebej pomagati.

Na prvo vprašanje smo skušali odgovoriti z dodatnim anketiranjem posebej izbranih otrok in njihovih družin v septembru leta 1959. Anketirali smo dve skupini otrok. V prvo opazovalno skupino smo zajeli otroke, ki smo jih lahko ocenili za problematične po dveh virih podatkov, tj. po anketi in po tem, da so do leta 1958 vsaj enkrat ponavljali razred. V drugo skupino smo zajeli po slučajni vzorčni metodi izbrane otroke, ki niso kazali problematičnih potez po anketi in ki niso bil ponavljalci, to je, ki so se vpisali v 6. razred osnovne šole. Z obema skupinama smo zajeli 106 otrok in njihovih družin, in sicer 53 tako imenovanih problematičnih in 53 neproblematičnih otrok. Že v poglavju o raziskovalnih metodah smo povedali, da so socialni delavci obe skupini anketirali s tremi obrazci. Rezultati so pokazali, da so bile družinske razmere problematičnih otrok mnogo bolj kritične od neproblematičnih in so bile razlike statistično močno značilne.

Poleg tega je bila obdelana celotna populacija anketiranih otrok po dveh skupinah, in sicer otroci, ki so kdajkoli do konca osemletke ponavljali razred, in otroci, ki niso ponavljali nobenega razreda. Primerjava podatkov nam pokaže takle rezultat:

% otrok, ki	Navpična struktura		Vodoravna struktura		skupaj
	n	p	n	p	
je ponavljal	9	54	23	77	100
ni ponavljal	91	46	78	22	100
Skupaj	100	100	—	—	—

n = neproblematični otroci
p = problematični otroci

Razlike med problematičnimi in neproblematičnimi otroki so visoko značilne na nivoju 0,001. Koeficient asociacije Q znaša — 0,84. To lahko pomeni, da so otroci ali navajali kot problematične zlasti tiste sošolce s slabimi učnimi uspehi, ali pa da zveznost med problematičnostjo in učnimi uspehi v resnici obstaja.

Če se povrnemo k naši skupini delinkventnih otrok, ki smo jih vnaprej ocenili za problematične, dobimo tole sliko:

Vir ocene za problematičnost	Število delinkventnih otrok
1. Anketa »Kaj praviš, kdo je?«	48
2. Anketa + slab šolski uspeh	28
3. Slab šolski uspeh	12
	88
4. Drugi viri podatkov	1
Skupaj	89

Z anketo in negativnim šolskim uspehom smo torej prognozirali 99 % bodočih delinkventnih otrok, od tega samo z anketo 86 % (seštevek vrst 1 + 2), samo z negativnim šolskim uspehom pa 45 % otrok (seštevek 2 + 3). Anketa nam je dala torej več indikatorjev za sklepanje o bodoči problematičnosti otrok, kot pa samo negativen šolski uspeh. Zato smo mnenja, da ne prekoračujemo dopustnih mej tolmačenja, če izvajamo iz dobljenih rezultatov naslednje domneve:

Anketa »Kaj praviš, kdo je?«, ki so jo izpolnjevali otroci, je hkrati z negativnim šolskim uspehom pokazala negativno vsebinsko situacijo družin, v katerih so problematični otroci živeli. Te motnje so enake, kakršne so motnje v družinskih razmerah delinkventnih mladoletnikov.³ To pomeni, da so bili otroci, ki so bili ugotovljeni kot problematični s to anketo in z negativnim šolskim uspehom, v resnici močno moteni v svojem okolju in vedenju. Če smo med njimi pozneje ugotovili le majhno število delinkventnih otrok, moramo sklepati, da so se pri ostalih otrocih motnje sicer pozneje drugače pokazale, so pa predstavljale za posameznike hude osebne konflikte. Kot že večkrat, moramo reči tudi v tem primeru, da je delinkvenca le ena izmed možnih vedenjskih manifestacij osebnosti, ki živi v konfliktni situaciji, ena od motenj, ki jo zaradi kršenja družbenih pravil laže ugotavljamo, ki pa lahko z vidika posameznika ni vedno tudi hujša od ostalih motenj, s katerimi se prebija skozi življenje. In ne nazadnje se nam zdi pomembna ugotovitev, da smo otrok z motnjami, ugotovljenimi z anketo, našli v osnovnih šolah več kot eno tretjino, medtem ko je bilo vseh ponav-

³ Življenjske razmere delinkventne mladine, publikacija št. 4 inštituta za kriminologijo, Ljubljana 1960.

ljalcev do končane osemletke 24 %. Če bi hoteli posvetiti posebno skrb vsem ponavljalcem, kar bi v resnici v osnovni šoli morali (24 %) ,in ta delež povečali še za delež problematičnih neponavljalcev, ki smo jih ugotovili z našo anketo (17 %), pokaže rezultat 41 % vseh otrok, ki ne morejo nemoteno slediti šolskemu pouku. To pa je problem, ki se ga naše šolstvo v vsej težini verjetno ne zaveda, saj je celotni šolski sistem organiziran predvsem tako, kot da osebnostno motenih otrok ne bi bilo.

Preostaja še drugo vprašanje, na katerega bi bilo treba odgovoriti, namreč, ali je anketa toliko odiozna za same otroke, da je ne bi smeli uporabljati in to kljub rezultatom, ki nam jih daje. Testatorji so bili pred anketiranjem opozorjeni, da morajo registrirati vse pripombe učencev, zabeležiti vzdušje in reakcije učencev v razredih, da bi bilo mogoče naknadno ugotoviti, kako so otroci sprejeli anketo in kakšni negativni momenti so se morebiti ponavljali med anketiranjem. V raziskavi smo analizirali pripombe osmih testatorjev, ki so izvedli anketo na devetih šolah z 38 paralelkami. Razen tega pa smo analizirali tudi še pripombe ene osebe k anketiranju kot celoti. Analiza je pokazala, da se kljub neugodnim pogojem za delo in razmeroma nevelikim izkušnjam testatorjev vendarle ni nabralo toliko negativnega, da ankete ne bi smeli uporabljati. Tudi sicer menimo, da je takšen dogodek, kot je anketiranje, za razred le prehodnega pomena in da se v pestrem življenju in v obveznostih razreda prej ali slej pozabi. Problematični učenci postanejo že tako ali drugače vidni in so tudi sicer v spitiško razredu, ne glede na anketo.

Sklepi

Raziskava je pokazala, da je bilo pri občinskih socialno varstvenih organih zajetih najmanj otrok, ki so pozneje postali delinkventni. To dejstvo moramo delno pripisati kvaliteti občinskih socialno varstvenih organov ob času opazovanja, to je v letu 1956. Ob upoštevanju, da se je v zadnjih letih socialno varstvena služba, zlasti v okviru zavodov oziroma centrov za socialno delo, v občinah dokaj razvila, je mogoče upati, da bo socialna služba tudi vse bolj posegala v preventivno borbo zoper delinkvenco. Pri tem pa je le treba imeti pred očmi, da pri otrocih, ki so stopili v prvi razred osnovne šole, najbrž stopnja problematičnosti še ne bo tolikšna, da bi mnogo takih problemov obravnavali centri oziroma zavodi za socialno delo. Razen tega pa je na terenu še mnogo pereče socialne problematike, ki v veliki meri obremenjuje centre oziroma zavod za socialno delo. Zavoljo

tega je pri čimprejšnjem zajetju neprilagojenih otrok, ki bi lahko pozneje postali delinkventni, položaj šole toliko bolj pomemben.

V anketi smo zajeli naslednje motnje: agresivnost, zadržanost, lažnivost in nepri-ljubljenost med sošolci. Več vedenjskih motenj mismo mogli zajeti, ker smo morali ob prilagajanju vprašalnika na naše razmere opustiti nekatera vprašanja iz ankete za otroke »Kaj praviš, kdo je?«. Del ocen smo sicer uvrstili v anketo za učitelje, nismo jih pa mogli vzeti v poštev pri obdelavi.

Ob tej priložnosti se je pokazalo, da je naš učni kader premalo pripravljen za subtilno opazovanje vedenjskih motenj pri šolskih otrocih. Ta ugotovitev naše študije se sklada z ugotovitvijo zavoda za napredek šolstva SR Slovenije ob obdelavi rezultatov, ki so se pokazali pri drugem poskusu opisnega ocenjevanja leta 1961. Rezultati poskusa opisnega ocenjevanja so pokazali, da primanjkuje učiteljstvu psihološka in ustrezna pedagoška izobrazba in da se učiteljski zbori tega tudi zavedajo.

Če želimo uporabljati učiteljstvo za poglobljeno opazovanje motenj pri otrocih, tedaj bo gotovo prva naloga, da naše učiteljstvo že v dobi izobraževanja, ko se torej pripravlja na svoj poklic, dobi zadostno strokovno znanje. To bi se dalo doseči z izpopolnitvenim študijem v obliki sistematičnih občasnih seminarjev. Na seminarjih bi mogli prosvetne kadre v praksi usposobiti tudi za opazovanje in registriranje motenj. Sodimo, da brez zadostnega psihološkega in ustreznega pedagoškega znanja naše učiteljstvo ne bo moglo učinkovito sodelovati v prevenciji zoper delinkvenco in druge oblike slabe družbene prilagojenosti. Učiteljstvo moramo osvestiti, da ni njihova naloga le golo intelektualno izobraževanje. Nove metode izobraževanja učencev naj bi bile usmerjene v pozitivni proces, ki naj sega tudi izven razreda in prispeva k polno razviti osebnosti zaupanega jim otroka.

Anketa je nakazala, da je najbolj simptomatična za poznejšo delinkvenco lažnivost in da sta agresivnost ter negativni šolski uspeh precej enako pomembna. Med ugotovljenimi simptomi sta pokazali manjšo zveznost po obeh variantah obdelave rezultatov zadržanost in nepri-ljubljenost med sošolci. Agresivnostim in negativnim šolskim uspehom smo že intuitivno posvečali večjo pozornost. To pa zato, ker sta ti dve motnji izkustveno pokazali pomembno zvezo z neprilagojenostjo. Če bi v naši raziskavi posvetili poleg delinkvence večjo pozornost še drugim oblikam neprilagojenosti, bi bila pomembnost teh dveh simptomov verjetno drugače ocenjena.

Pri tem se zastavlja vprašanje, kako bi bilo mogoče ugotavljati še dodatne motnje, če

je že omenjena anketa za otroke pokazala, da jih je dokaj utrudila. Glede na to ne bi bilo priporočljivo razširiti katalog vprašanj v anketi za otroke in bi bilo treba najti drugačne pripomočke za odkrivanje ostalih motenj, ki prognostično nakazujejo otrokov razvoj v družbeno problematično osebnost.

Anketo za otroke »Kaj praviš, kdo je?« v obliki, kot smo jo uporabili v naši raziskavi, pa moremo priporočiti samo tistim osnovnim šolam, kjer anketa ne bi služila le odkrivanju otrok s prognostično pomembnimi motnjami, marveč bi bilo mogoče otrokom tudi učinkovito pomagati. Če z anketo neugodno ocenjenim otrokom ne bi mogli pomagati, bi se ustavili na pol poti. Z anketo bi le obremenjevali učence in morda celo vznemirili starše. Še več, mnenja smo, da bi v tem primeru prej škodovalo, če bi imel učitelj vpogled v otroke, ki so po objektivnih merilih problematični. Ti otroci bi bili označeni kot problematični, kar bi nedvomno vnašalo nove konflikte v razredni kolektiv. Zato nikakor ne moremo predvideti pozitivnih uspehov. Lahko se zgodi celo obratno, namreč, da bi učitelj s svojim odnosom do označenih otrok stopnjeval njihovo problematičnost v obliki začaranega kroga in bi s tem celo dvignil število bodočih delinkventov. Zato je prvi pogoj za uporabo ankete za otroke »Kaj praviš, kdo je?« v šoli to, da obstoje objektivne in subjektivne možnosti za potrebno vzgojno pomoč otrokom.

Med pogoje, ki bi jih morala imeti šola za vzgojno pomoč učencem, spada predvsem organizacija same šole. Že program šole bi moral biti tako sestavljen, da bi predvidel vzgojno pomoč učencem. Pri tem bi bilo treba tudi vsebinsko mnogo bolje organizirati zvezo med šolami, družbenimi organizacijami, ustanovami za mladinsko varstvo in starši. Otrokov individualne posebnosti bi morali učitelji proučiti med poukom in svoje ugotovitve upoštevati pri lastnem delu z otroci. To pa po eni strani terjata zmanjšanje števila učencev v razredih, po drugi strani pa bi moral biti učitelj v to delo vedno znova usmerjen in zanj stimuliran.

Šoli bi bila pri vsem tem delu nujno potrebna tudi psihološka pomoč ali pomoč socialnega delavca. Psiholog bi konkretno pomagal v primerih problematičnih učencev. S tem bi razbremenjeval učitelja, hkrati pa bi ga tudi opozarjal na psihološke vidike pri obravnavanju učenca. Socialni delavec bi obravnaval in reševal probleme pri učencih s socialnega vidika. Razen tega pa bi vzdrževal zvezo med šolo in starši ter organizacijami, organi in zavodi za mladinsko varstvo.

Pri tem pa si ne delamo nikakih iluzij, da bi kar naenkrat, čez noč, imeli tako orga-

nizirane šole, kot smo navedli. Zavedamo se, da bo razvoj novega šolskega programa dolgotrajnejši proces in da bodo v nekaterih šolah objektivni in subjektivni pogoji novega tipa šole nastajali prej, drugod pozneje, torej postopoma. V takih šolah, ki bodo imele ustrezne pogoje, pa ne bo ovire, da bi šolski psiholog ali socialni delavec uporabil anketo kot selekcijski pripomoček, da bi z njo poiskal tiste otroke, ki bi jim bilo treba ustrezno vzgojno pomagati in tako pravočasno začeti s primernimi ukrepi.

Drug pomemben instrument, ki smo ga uporabljali pri tej raziskavi, je bil šolski uspeh. Po pomembnosti simptomov neprilagojenosti zavzema kar tretje mesto in nakažuje zvezo s problematičnostjo. Šolski neuspehi so lahko pogojeni primarno ali sekundarno in so teoretično lahko v zvezi s problematičnostjo, vendar pa to ni nujno. Razmerja med primarno in sekundarno pogojenimi negativnimi šolskimi uspehi z raziskavo nismo mogli ugotoviti in je to vprašanje ostalo odprto. Kljub temu menimo, da bi bilo mogoče zmanjšati neuspehe v šoli, pogojene s problematičnostjo otrok, in sicer z bolj poglob-

ljenim pristopom učitelja k učencu, na primer, da bi bolj inteligentne učence ustrezno obremenil, zavrte dodatno stimuliral, nevrotične napotil v posvetovalnico ali na zdravljenje, nudil učencem pozitivne načine uveljavljanja itd. Sama in gola represija povzroča pri motečih in motenih učencih le konflikte, ustvarja začaran krog, ne rešuje pa problema. Prav tako bi bilo mogoče z ustreznim pristopom zmanjšati problematičnost primarno pogojenih, slabo uspešnih otrok v šoli, čeprav v bolj omejenem obsegu (večja skrb in pomoč pri učenju, omogočanje kompenzacije za pomanjkljivosti, milejši kriterij v mejah možnosti itd.). Vzporedno pa ugotavljamo, da današnji učni programi in način dela v šoli ter razpoložljivi čas omejujejo prosvetni kader, ne glede na že ugotovljeno nezadostno izobrazbo pri vzgojnem delu v ožjem pomenu besede. Ta ugotovitev narekuje, da bodo morali nadrejeni šolski organi poskrbeti v tem pogledu za korenite spremembe.⁴

⁴ Jelenc, Psihološki vidiki demokratičnosti in humanosti v naši osemletki, Problemi, Ljubljana 1963/11, str. 1021.